

С. К. БОГДАН

Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: bohdan.svitlana@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4831-2770>

МОВНОЕТИКЕТНА ПОВЕДІНКА ПЕТРА КОСАЧА В ЕПІСТОЛЯРНОМУ СПІЛКУВАННІ З ДРУЖИНОЮ: ЗВЕРТАННЯ

У статті досліджено домінуючі риси мовноетикетної поведінки Петра Косача та особливості стилістики його подружнього листування. Встановлено чинники, які, ймовірно, вплинули на формування мовної особистості Петра Антоновича й визначили суржикомовний статус його епістолярної комунікації з дружиною й іншими членами родини. Проаналізовано лексико-семантичні й функційно-словотвірні параметри основного реєстру зафіксованих в епістолярних текстах лексем, що виконують апелятивну функцію, найпродуктивнішими з-поміж яких виявилися однокомпонентні антропонімі найменування й ті, основу яких становить власне ім'я адресатки (Ольги Петрівни Драгоманової-Косач) та його варіанти (*Оля, Олеся, Олюня*) в поєднанні з типовими для такого різновиду комунікації епітетними інтимізаційними означеннями (найуживаніші — *милая / мила*). Зафіксовано в листах частотне використання в ролі опорних елементів звертань традиційних для українського народнописаного й поетичного мовлення номінацій: *голубонька, голубочка, зоре, зіронька, зозулятко, ласочка, ластівочка, серденько, серденьятко*. Виокремлено й проаналізовано семантико-стилістичні ознаки індивідуально уявленіх звертань: *Олюсятко, Олюнятко (Люнятко, Люня), Олюняточко* тощо, які істотно розширюють реєстр варіантів антропонімічних одиниць родинної метамови Косачів і беззаперечно стверджують активну роль Петра Антоновича в її творенні. З'ясовано передумови, що спричинили їх появу, простежено мотивацію вибору окремих апелятивів, реакцію на них та оцінні рефлексії обох комунікантів. Визначено динаміку актуалізації різних звертальних формул упродовж усього подружнього листування Косачів.

Відсутність звертальних одиниць у листах подружжя або наявність коментарів чи графічних маркерів щодо деяких із них слугують своєрідними маркерами певних проблем / непорозумінь їхніх міжособистісних взаємин та змін емоційного стану.

Ключові слова: епістолярне спілкування, мовна особистість, мовноетикетна поведінка, звертання в українській мові.

Епістолярне спілкування родини Косачів, за слушним визнанням багатьох дослідників, належить до справді унікальних в усій українській епістолярії [Коцюбинська 2001, 2009; Мірошніченко; Святовець та ін.]. І йдеться

не лише про неповторність мовних особистостей комунікантів цього родинного кола. Передумови таких тверджень спричинені щонайперше кількома чинниками: 1) особливою стилістикою їхньої листовної комунікації, що відображає доміанти родинної метамови, якою регулярно послуговувалися всі члени цієї родини — і батьки, й діти, й навіть почасти їхні друзі (щоправда, з різними кількісними параметрами експлікації таких елементів); 2) наявністю подібного (частково — спільного) реєстру інтертексту (передусім афористики, бібліїзмів, цитатій із різних художніх текстів, фольклорних джерел тощо, що сформовані почасти спільною родинною лектурою); 3) активним використанням різнорідних мовних одиниць, синкретизмом літературного й діалектного українського мовлення; 4) частотним уживанням інших мов і спонтанним перемикуванням мовних кодів (здебільшого — окремих слів чи висловлень). Власне тому листовне родинне спілкування Косачів неодноразово привертало увагу різних дослідників — і літературознавців, і мовознавців [Богдан 2006; Богдан 2015; Богдан 2020; Кочерга; Коцюбинська 2001; Коцюбинська 2009; Мірошніченко та ін.].

Подружнє листування Косачів донедавна було представлене лише кількома текстами у відомому виданні «Листи так довго йдуть...» [Листи...], що й створювало реальні перешкоди будь-якого системного вивчення цієї міжособистісної комунікації. Передумови таких досліджень уможливила нещодавня найповніша на сьогодні публікація епістолярних текстів Петра й Ольги Косачів у «Спадщині», підготовлена Альбіною Шацькою [Подружнє листування...]. Загалом, за твердженням цієї дослідниці, збереглося 160 листів Петра Антоновича до дружини, Ольги Петрівни, і лише 9 її листів до чоловіка [Подружнє листування... : 260–261]. У цьому виданні представлені всі 9 листів Ольги Петрівни до Петра Антоновича і 157 — Петра Антоновича (три листи, за твердженням упорядниці, не увійшли до публікації через їхню фрагментарність [Подружнє листування... : 261]). А отже, цілісне, системне й узагальнене уявлення про мовноетикетну поведінку в епістолярному спілкуванні подружжя можна сформулювати лише на основі текстів П. А. Косача, а щодо листів О. П. Косач можемо висловити лише фрагментарні спостереження, попередні міркування й припущення.

Найперше варто зацентувати увагу (хоча б побіжно) на мові епістолярних діалогів обох комунікантів: цю функцію виконувала, як це не видавалося б парадоксально для сучасного читача, мова російська (і що характерно: не лише для П. А. Косача, а й для його дружини; принагідно зауважимо, що російською подружжя спілкувалося й з іншими членами родини, зокрема, з матір'ю, Єлизаветою Драгомановою [Листи Петра Косача]). Про мотивацію такого вибору можна говорити, на наше переконання, лише гіпотетично, висловлюючи різні суб'єктивні припущення й здогадки. Щоправда, російською (йдеться насамперед про мовну поведінку П. А. Косача) її можна назвати з дуже великим застереженням, бо в жодному з його листів актуалізацію цієї мови не можна кваліфікувати як літературно внормовану, радше навпаки. Значно частіше (іноді це стосується всієї текстової площини листа) мовлення П. Косача нагадує змішування двох мов — російської та української, з виразною й частотною контамінацією різних фонетичних, лексичних і граматичних форм, і навіть графіки, як на рівні окремих слів, так і цілих висловлень, наприклад:

«Ждал сегодня от тебя, милая Оля, известий и ничего німа!» (ПЛК : 318); «У меня вже тепер холоне сердце, як сгадаю про пятницу, що ж то буде в самый той день? Голубчики мої милые, зараз же телеграфуйте, як тільки Бергман скаже свое добре слово. Маючи надію, що милостію Божою, операція буде добре зроблена и выздоровленіє Лесі піде успішно и хороше, я вас дуже прошу телеграфировать и в пятницу, и в субботу, и в неділю, и далі, и далі. Я Вас за те буду дуже, дуже дякувать» (ПЛК : 323); «Всего, всего хорошаго вам, особливо здоровья, Лесічки скорейшаго заживленія ноги и полной поправки! Дуже, дуже всіх трех цілую П. Косач» (ПЛК : 325).

Спостережено, що навіть відоме (до речі, найчастіше згадуване й цитоване в різних наукових джерелах) індивідуально окреслене прощання Петра Косача *Будьте здорові й Богу милі!* має багатоваріантну експлікацію в по-дружньому листуванні:

Богу милы / Богові мила / Богу милы (Будьте всі Ви здорови и Богу милы! (ПЛК : 264); *будь здорова и Богові мила!* (ПЛК : 279); *Цілую дуже тебе и детей, будьте здоровы, Богові милы и не забывайте нас с Дорою* (ПЛК : 280).

Варіантність написання одних і тих самих лексем властива й іншим етикетним ситуаціям епістолярного спілкування, наприклад:

Цілую тебя и обох дочек дуже, дуже и бажаю здоровья и щастья (ПЛК : 301); *Желаю всем здоровья и веселья!* (ПЛК : 308); *Цілую тебя и детей дуже, дуже, бажаю – здоровья и щастя* (ПЛК : 310); *Бажаю всім Вам всего найкращаго, а особісто здоровья и щастья!* (ПЛК : 323) і *Желаю здоровья и щастія* (ПЛК : 320); *Цілую тебя дуже* (ПЛК : 346); *Цілую тебе дуже, а ты всіх наших* (ПЛК : 367) і *Целую тебя крепко-крепко* (ПЛК : 346); *Целую тебя крепко и желаю всего наилучшаго!* (ПЛК : 370); *Целую тебя дуже, дуже и желаю всего лучшаго!* (ПЛК : 377) тощо.

Нерідко його мовлення позначене також регулярним вкрапленням різно-рідних елементів і форм діалектних (здебільшого — окремих слів, словосполучень, як-от: *слизота, статкує, найглавніиш, люд, перенослива, кородлива, частійиш, голова затулмачена* тощо) й родинної метамови — зокрема, це стосується найменувань дітей і внуків: *Мака* (Михайло Косач), *Лесік Зеісік* (Леся), *Оксю* (Оксана Косач), *Лиличка* (Ольга Косач), *Дроздик, Патя* (Зидора Косач), *Кох* (Микола Косач), *Имочка, Имуся, Имущка* (внучка Євгенія, донька Михайла Косача), *бобрятко, Лилик* (внук Михайло).

Це й дає підстави висловити обережне припущення про неукраїнськість повсякденної мовної поведінки Петра Антоновича й кваліфікувати його як типового «суржикомовця» з домінуванням російськомовної основи, що, очевидно, було зумовлене передусім різномірністю його офіційного й приватного мовного середовища, яка й позначилася на мовній дисгармонії ідіолекту. За справедливим твердженням Оксани Забужко, таку російську можна назвати радше «своєрідним її “малоруським ізводом”, з українською вимовою та вкрапленнями українських слів, ідіом або й цілих речень» [Забужко : 82]. «Зразки такого мовлення можна бачити, наприклад, у листах П. А. Косача: літературного хисту цей святий чоловік був позбавлений начисто, тому на його прикладі особливо добре видно, що таке “рідна мова короткого дихання” — як її вистачас на одне-два речення, але не на зв’язний виклад думки, що дається вже тільки школою, і тому за кожним збоєм людина повертається в ту мовленнєву колію, яку їй “прошили” змалку» [там само]. Водночас по-

ява цих еклектичних форм слугує відображенням того, що ця «прошивка» все ж таки не була суцільною, що й зумовлює появу листовних контекстів із питомою українською лексикою і формами на зразок: *як ця псявіра понівічила міні час* (ПЛК : 263); *Дякуючи ж тому, що он ходит босый* (ПЛК : 268); *Пождемо* (ПЛК : 269); *В Києве никогисенько* (ПЛК : 366); *діти усі здорові* (ПЛК : 367); *Отцівилось жито* (ПЛК : 378) тощо. Майже регулярно такі явища експлікації українськомовної стихії властиві різним етикетним ситуаціям, наприклад:

«Цілую тебе дуже, дуже! Обнімі дівчурі. Хай добре маєтьс я і здорови пробувайте! Весь твій до віку вічного / П. Косач» (ПЛК : 266); «Цілую тебе дуже, дуже. Обнимаю Лесю. Всего Вам обом найкращого. Весь твій довіку / П. Косач» (ПЛК : 268); «прошу дай звістку» (ПЛК : 275) тощо.

Зауважмо, що українські елементи мовлення П. А. Косача частотніші в ранніх листах подружнього спілкування. Першу зі збережених його епістол (23 січня 1881р.), за поодинокими вкрапленнями діалектизмів, можна кваліфікувати загалом як унормований українськомовний текст. Водночас доречно, вочевидь, принагідно висловити також припущення про ще одну з імовірних передумов такого неунормованого мовлення Петра Антоновича — його етнічне походження (одна з гілок його родоводу — білоруська).

Очевидно, ця диференційна риса індивідуального мовлення Петра Косача істотно позначилася на формуванні його мовної поведінки, зокрема епістолярної. Найвиразніше це виявилось, за нашими спостереженнями, в актуалізації найчастотніших мовноетикетних одиниць епістолярного тексту — *звертань*, *побажань* і *прощань*, що й слугували насамперед об'єктом нашого вивчення.

Звертальні формули в листах П. А. Косача до дружини (відповідно до тогочасних листовних традицій і регламентаційних умов структурно-семантичної організації цього типу текстів) мають узвичасно трикомпонентний позиційний вимір: *початок / завершення* листовної комунікації (з виразним переважанням їх актуалізації на її початку) і значно рідше представлені різні форми апелювання до адресатки в основній частині тексту. Індивідуально-стильовою особливістю початкової актуалізації звертань можна вважати, безперечно, лише спорадичне їх функціонування як позиційно виокремлених від основного тексту. Натомість частотні й типологічні їхні експлікації, вплетені в середину першого речення листа.

Ядерну основу звертальних одиниць (і початкових, і внутрішньотекстових) становлять одноклексмні онімні найменування й ті, до складу яких входять ці самі антропонімні назви (повні чи усічені їх варіанти) як опорні. До регулярно представлених і найуживаніших епістолярних звертань належать такі антропонімні назви (повні найменування — та, частіше, їх варіанти): ім'я дружини, Ольги Петрівни (здебільшого — в називному відмінку): *Оля / Олю, Оличка, Олюсятко, Олюня, Олюнятко, Олюняточко, Люня, мільюня-Люня, Люнечка / Люничка, Люнятко, Олюся, Люся, Люсичка, Олеся, Олесичка*.

Факультативно вжито апозитив *Олю-доцю* для розрізнення найменування дружини й доньки. Подібна диференціація, як відомо, була типова для родинного спілкуванні Косачів. Це стосувалося, зокрема, іменувань двох їхніх Оксан — доньки і внучки, чоловіка доньки Ольги — Михайла Кривинюка та їхнього сина Михайлика. Маркером розрізнення слугували найчастіше

прикметники *старша /-ий* — *менша /-ий*. Традиційні були також для Косачівсько-Драгоманівського родинного спілкування й фонетичні бінарні пари антропонімних найменувань: *Мика* — *Міка* (Дмитро, син Лідії Шишманової-Драгоманової). Наприклад: «Нехай би *Мика* написав чи намалював що Дорі, вона була б дуже рада з того» (ЛЮ–1 : 192); «Рада і Ліда завели швейцарський звичай їсти в 12 г сніданок — шоколад (плітки) з хлібом. *Міка* се дуже любить» (ЛЮ–1 : 297); «Ще давно писала мені дядина, що *Міка* був слабій» (ЛЮ–2 : 514). Михайло Косач мав інше неофіційне ім'я — *Мака*: «Жалко, що *Мака* не попав в институт, но он, я вижу, этим не огорчен; без протекцій и путейцам нет хлеба; а как решитъ: где человек найдет судьбу!» (ПЛК : 269). Подібну фонетичну антропонімну диференціацію особливо часто спостерігаємо в листах Лесі Українки, а також у листах її матері, Ольги Петрівни.

Найуживанішим, а отже, й типологічним варіантом звертання в епістолярних діалогах Петра Антоновича з дружиною можна вважати ім'я Оля: 67 фіксацій з цією опорною лексеєю, найпродуктивніші з-поміж яких — двота трикомпонентні моделі (однокомпонентних звертань — 3, *милая Оля* — 61 / *мила Оля* — 1, *милая моя Оля* — 1, *Люба Оля* — 1). Кличний відмінок *Олю* вжито 11 разів: *Олю* — 6 разів (ПЛК : 314, 317, 318, 320, 329, 399), *милая Олю* — тричі (ПЛК : 300, 345, 359), *мила моя Олю* — один раз (ПЛК : 381), *серденьтко Олю* — також один раз (ПЛК : 377). Демінутив *Оличка* зафіксовано шість разів: *милая Оличка* — 4 рази (ПЛК : 27, 343, 370, 389), *моя милая Оличка-ластівочка* (ПЛК : 274) і *моя милая, дорогая Оличка* (ПЛК : 269) — по одному разу.

Другу позицію за частотністю використання в епістолярній комунікації має варіант *Олеся* — 37 слововживань (із них однокомпонентних експлікацій — 2, *милая Олеся* — 19, *мая милая Олеся* — 1, *моя милая Олеся* — 4, *милая моя Олеся* — 5, *моя Олеся* — 1, *моя люба Олеся* — 1, *мила / моя голубонька Олеся* — 1, *моя голубка Олеся* — 1, *моя милая обожаемая Олеся* — 1, *мое сонце Олеся* — 1).

Варіант *Олесичка* менш продуктивний: зафіксовано лише 8 звертальних одиниць із цією опорною лексеєю, у вираженні різних прикметниковими й займенниковими емотивами: *милая Олесичка* — двічі (ПЛК : 270), *милая моя Олесичка* (ПЛК : 268), *милая моя Олесичка-ясочка* — 1 (ПЛК : 267), *голубка моя Олесичка* — 1 (ПЛК : 272), *голубочка моя Олесичка* — 1 (ПЛК : 273), *моя гуличка Олесичка* — 1 (ПЛК : 276), *моя милая чудная Олесичка* — 1 (ПЛК : 307–308). Значно рідше вжито демінутив *Олюня* (*милая Олюня* — 1, *моя милая Олюня* — 1) (ПЛК : 297) й індивідуально окреслені варіанти *Олюнятко* (*Олюнятко мое* — 1) (ПЛК : 268) і *Олюняточко* (*милая моя Олюняточко* — 1) (ПЛК : 290), *Олюсятко* — 1 (ПЛК : 269), а також усічений варіант від *Олюня* — *Люня* — 7 (ПЛК : 263, 264, 284, 286, 287, 315, 328). *Люня* вжито двічі, *милюня Люня* — 1, *милая Люня* — 2, *милая моя Люня* — 1, *моя милая Люня* — 1. *Люнятко* — один раз (*моя дорогая Люнятко*) (ПЛК : 344), *Люничка* (*милая Люничка*) (ПЛК : 316). *Люся* (від *Олюся*) вжито тричі: *Люся* (ПЛК : 373), *миленькая Люся* (ПЛК : 263), *люба Люся* (ПЛК : 291); *Люсичка* — двічі: *милая Люсичка* (ПЛК : 356), *моя Люсичка* (ПЛК : 373). Тут спостерігаємо явище еналагі, властиве епістолярній стилістиці й інших членів родини Косачів. Йдеться про зміну граматичної категорії роду (листи Лесі Українки до сестри Ольги, до брата Михайла, до Ольги Кобилянської) й актуалізацію комунікативної ролі, характерної передусім для

мовного спілкування *дітей–батьків*, що, однак, спостерігається і в ситуації міжособистісної комунікації *закоханих / подружжя*.

На основі сформованого реєстру епістолярних звертань можемо виокремити найпоширеніші (а отже, й визначальні для ідіолекту Петра Косача) епітетні означення: *милая / мила / миленькая, люба, дорогая*, серед яких значно вирізняються кількісною перевагою перші два варіанти. Щоправда, частіше такі апелятивні найменування супроводжують інші семантичні поширювачі, наприклад епітет *милая* й інтимізаційний займенник *моя*: *Олюнятко моя* (ПЛК : 268), *милая моя Олесичка* (ПЛК : 268). Один раз у листах ужито іменникову номінацію з цією ж твірною основою — *милетка (моя милетка)* (ПЛК : 267).

Стереотипне для епістолярного спілкування означення *дорога* має в одному з подружніх листів Петра Антоновича коментар, який стверджує не механічне, а комунікативно вмотивоване використання ним цієї оцінної лексеми (до того ж у поєднанні з граматичним інтенсифікатором *самых*): *самых дорогих мне: тебе и детей* (ПЛК : 325). Іноді подібні оцінні означення вжито і в інших ситуаціях епістолярного спілкування Петра Косача, зокрема в ситуації ствердження незмінності його почуттів до дружини: *«Ты для меня одна жена, и очень дорогая»* (ПЛК : 322).

Епітет *люба* (три слововживання) в листовних звертаннях має факультативний статус і представлений лише поодинокими фіксаціями («Спасибо тобі, люба Люся, за исполненіє просьбы!») (ПЛК : 291) на противагу узвичаєному традиційному його слововжитку в подружньому спілкуванні. Нечастотний також в епістолярному ідіолекті Петра Косача й субстантив *люба*: *моя люба* — двічі (ПЛК : 272, 386), наприклад: *«Усе з рук валиться, а в голові все Лесичка и ты, моя люба, там на самоти в тій проклятій Евпаторії!»* (ПЛК : 272). Друга фіксація цього звертання має доповнення стилістично маркованим інтертекстуальним звертанням, наприклад: *«Може й ты, моя люба, моя сужена не огуджена («Сужена не огуджена» — твір Олени Пчілки. — С. Б.), теж там десь в Гадячи, чи в Полтаві слабуешь?»* (ПЛК : 386). Одиничну фіксацію має традиційне народнопоетичне звертання *любка*: *«Как я рад, что погода тобі, моя любка, статкуе»* (ПЛК : 351).

Емоції співчуття й застереження відображає оцінна лексема-субстантив *біднюсенька*: *«Не їди, Люся, в Гадяч! Ей же нима чого: ты, біднюсенька, там занудися»* (ПЛК : 102). Крім українського варіанта, один раз вжито й семантично подібний російськомовний, однак без демінутивного увиразнення: *Бедное ты мое* (ПЛК : 371).

Епітет *ненаглядная*, типологічний для спілкування російськомовних закоханих / подружжя, має в листовному спілкуванні Петра Косача факультативний статус: *моя ненаглядная Люнечка* (ПЛК : 348).

Увиразнює ідіолект адресанта епітет *чудная*: одна фіксація в структурі звертання, в усіх інших листах його використано для характеристики погоди.

Варто виокремити також оказіональні найменування, вжиті як звертання, що утворені від апелятивів, як-от: *Гуля* — 2 (ПЛК : 269, 311), *моя гуличка Олесичка* (ПЛК : 276), пор. подібне семантично узагальнене звертання до дружини та дітей: *мои дороги циплята* (ПЛК : 265).

Деякі зі звертальних найменувань Петра Косача актуалізовані, очевидно, з лексику дитячого мовлення, зокрема лексеми з негативним стилістичним маркуванням *бека / бекса* «Бека, -ки, ж. Дѣтск. Гадость. См. беку, бецяти» (Грінч. : 48), пор.: «БЕКА, и, ж., дит. Про щось погане, гидке. — Не слухай тата, маму слухай, мама цяця, а татко бека (Ковінька, Кутя, 1960, 51)»

(СУМ : 154): «Затем ты, *бека*, не написала приехавши, и потому мы не знаем, как ты доехала. Погано-то с твоей стороны! *Бекса, цюка и гуля!*» (ПЛК : 270).

Мотивація деяких з фіксованих апелютивів адресанта непрозора й може бути кваліфікована лише гіпотетично. Це стосується, зокрема, звертання *дусю* (двічі): *моя дуся* (ПЛК : 281), *тебя-дусю* (ПЛК : 263).

Функцію апелютивів в епістолярному спілкуванні виконують також загальні назви, що входять до узвичаєного реєстру найменувань у спілкуванні українських закоханих / подружжя й позначені почасти, очевидно, впливом народнопоетичного мовлення, як-от:

чарівниця (ПЛК : 263), *моя зоре* (ПЛК : 263), *моя зіронька* (ПЛК : 268), *моя кралячко* (ПЛК : 263), *золота рибка* (ПЛК : 263), *мое зозулятко* (ПЛК : 274, 375, 380, 382, 383, 389), *любє зозулятко* (ПЛК : 387), *моя голубочка сизая* (ПЛК : 266), *мой голубчик* (ПЛК : 280), *мила моя голубонька Олеся* (ПЛК : 294), *мое голубя* (ПЛК : 265), *мое золото* (5 разів) (ПЛК : 264, 281, 336, 392, 393), *золотая ластивочка* (ПЛК : 278), *мое серденько* (ПЛК : 330), *мое серденятко* (ПЛК : 387), *моя ласочка* (ПЛК : 396), пор. : *Голубчики мои милые* (ПЛК : 323).

Іноді такі звертання поєднані з одним із антропонімних варіантів імені дружини:

моя голубка Олеся (ПЛК : 272), *милая моя Олесичка-ясочка* (ПЛК : 267), *мое сонце Олеся* (ПЛК : 266), *голубка моя Олесичка* (ПЛК : 272), *голубочка моя Олесичка* (ПЛК : 273), *моя гуличка Олесичка* (ПЛК : 276), *моя милая Оличка-ластивочка* (ПЛК : 274), *серденятко Олю* (ПЛК : 377).

Привертає увагу особливість мовного статусу таких апелютивів: здебільшого адресант актуалізує їх, дотримуючись в основному фонетичних і граматицих норм української мови.

Звертання *дитя мое* в мовленні Петра Косача цілком співвіднесене з традиціями комунікативної поведінки чоловіків — представників цього соціального прошарку в спілкуванні з коханими / дружинами: «Здесь, *дитя мое*, все благополучно и все тебя ждет от разного варенья до твоих друзей и мужа: если бы ты скорее приехала!» (ПЛК : 393).

Характеристичним для його епістолярної поведінки можна вважати також градуальне використання звертальних одиниць у межах одного тексту поряд із поодинокими звертаннями, як-от у першому збереженому листі до дружини від 4 лютого 1881 року з Луцька: *моя зоре, моя Оля*, пор. також: *Оля, Люня, миленькая Люся* (ПЛК : 263). Іноді фіксуємо актуалізацію таких звертань послідовно в кількох реченнях, що увиразнює відтворення особливого емоційного стану адресанта та його ставлення до адресатки:

«Поздравляю тебя, *моя милая обожаемая Олеся*, с Паскою! Мы тут с Дорою пробуем как и при тебе, *золотая ластивочка*, в добром стани и повному здоровью, чога и тебе з дітьми бажаю! Вернувшись из Ковеля с мученіями в сердце за тебя, *моя дорогая*, я застав Дроздика співаючою и скачучою, и дуже порадовался, що її зоставів» (ПЛК : 278).

Не менш характеристичне для епістолярного ідіолекту Петра Антоновича нанизування кількох означальних лексем щодо однієї опорної лексеми, як-от: *Дорогая моя, милая Олеся* (ПЛК : 280).

Субстантивовані прикметники в ролі звертань, що мають виразний на-роднорозмовний маркер, належать до поодиноких у його мовленні: *бідню-сенька* (ПЛК : 373), *дорогая* (ПЛК : 318), *мое дорогое* (ПЛК : 372), *моя дорогая* (ПЛК : 278), *моя золотенька* (ПЛК : 401), *моя кохана* (ПЛК : 382). Водночас вони відтворюють узвичасний для подружнього спілкування українців і за-коханих ряд номінативів. Привертає увагу, що саме звертання здебільшого слугують маркерами українського нормативного мовлення адресанта в кон-текстах, які головню мають «суржиковимір», як-от у побажальному дискурсі з нагоди 23-ліття їхнього одруження: «Завтра буде 23 года як мы з тобою, *моя голубка Олеся*, повинчалися—побралися! Бажаю тобі и соби пробути дов-го-довго, дождати 50-го року [на]шого шлюбу в доброму здоровью и благо-получію. Велике спасібо тобі, *моя мила*, за ти рокі, що прошли, и за все, що для мене робила!!!...» (Луцьк, 2 серпня (21 липня) 1891 року) (ПЛК : 272).

Кожне з таких звертань має подібний позитивний емоційний вимір мі-кроконтекстів, незалежно від часу їх актуалізації, пор. : «Как бы мне хоте-лось, чтобы ты увидела грозди слив на посаженных тобою, *моя кохана*, де-ревах!» (ПЛК : 382).

Епістолярне звертання *дружина* (*Милая дружина!*) (ПЛК : 361) має ви-разний відтінок архаїчності, якщо спроектувати його на сучасний мовно-етикетний вимір подружнього спілкування. Актуалізація цього ж звертання в іншому листі Петра Косача набуває зіставного виміру. Йдеться про лист з Колодяжного 13 (1) травня 1896 р.:

«Ти пишеш міні “милий друг”, проте, як би я був тільки друг, хоча б и милый, — то твое письмо порвало б всяку дружбу... Але я для тебе, *моя дружина*, більше ніж друг, — чоловік, готовый для блага твоего и дітей віддати все свое життя! И ось я, изнемогаючи, ледви дышучи, чуть можучи, пишу, пишу...» (ПЛК : 282).

Емоційний вимір цього епістолярного тексту зумовлений, очевидно, по-передньою кореспонденцією Ольги Петрівни, що не збереглася, однак з ли-ста адресанта можемо реконструювати звертання адресатки, яке видається Петрові Антоновичу дисгармонійним щодо змістового наповнення. На його переконання, статус *чоловіка* (і відповідно — саме найменування) — значно вагоміший, відповідальніший і семантично виразніший за статус просто *дру-га*, навіть якщо він і схарактеризований через посередництво стилістичного маркера *милий*, що й зумовлює його несприйняття саме такого звертання до нього. До того ж воно виразно контрастує в цій конфліктній (?) ситуації (чи радше — ситуації незгоди) міжособистісного спілкування подружжя.

Відсутність звертань у листах Петра Косача слугує особливим вербаль-ним маркером певних непорозумінь у взаєминах подружжя, як-от у листі 5 липня 1901 року з Києва: «На пять твоих писем хіба одно без обвиненій! И хотя ты знаешь, как зло вліяют на меня эти обвиненія без конца, но неукос-нительно их продолжаешь. Этот же прокурорскій способ обращения ты пе-реносишь и на детей, та и не довольна их гирзами, скрытностью и проч[ее]!» (ПЛК : 341). А поява в завершальній частині цього ж епістолярного тексту апелятива *жена* після прощального вислову посилює й увиразнює зміну та інакшість стилістики спілкування. Крім того, саме цей контекст пояснює мотивацію такої мовної поведінки адресанта: «И так до свиданія, *жена*, за-прещающая титуловать себя как бы следовало по моим чувствам!» (ПЛК : 342). Використання цього нейтрального й певною мірою офіційного, а го-

ловне — не властивого для його мовлення звертання, зумовлене, як бачимо, ймовірними заборонами адресатки. А тому така мовна поведінка адресанта вимушена й асиметрична його почуттям.

Подібну стилістичну функцію (нейтралізації емоційно-експресивної то-нальності спілкування) виконує в їхньому листуванні також звертання до дружини на ім'я й по батькові, властиве радше діловій, а не родинній кому-нікації, пор.:

«Милый друг Ольга Петровна! Тебе не понравилась записка без обра- щения, а подумала ли ты при этом, сколько я получил от тебя писем не только без крещеного име[ни] и всякого обращения, но часто с обращениями при- крыми! Я за свою оплошность прошу прощения; был я в поганом распо- ложении... И хотя ты систематически не желала замечать во мне души, а нервы и чувства не полагались субъекту “в кортовых портах” — про те я вынужден сказать, что все это из меня не вытравлено, только холодностью и черствостью — высушено, вытянуто на квинту и звучит так болезненно, точно вот-вот порвется!» (ПЛК : 315).

Пресупозитивні умови появи такого своєрідного апелювативного оксимо- рона *«Милый друг Ольга Петровна!»* можна вважати, як стає зрозуміло з ци- тованого листовного контексту, симетричною реакцією-відповіддю на сти- лістику етикетної епістолярної поведінки дружини. Звертання тільки на ім'я й по батькові зафіксовано лише один раз у дописці листа Петра Антоновича від 3 вересня 1898 року з Колодяжного: *Ольга Петровна! / Будьте добры, сообщите мне* (ПЛК : 318).

До особливостей його індивідуальної епістолярної поведінки належить змішування й контамінація російсько-українських звертальних одиниць, наприклад: *моя милая Оличка-ластівочка* (ПЛК : 274), *золотая ластівочка* (ПЛК : 278), *мои дороги циплята* (ПЛК : 275), *голубчики мои милые* (ПЛК : 327) (в автографі, до речі, інший фонетичний варіант — *мои милые*) тощо. Іноді, як бачимо, українська фонетика в апелювативах відтворена російською графікою і навпаки.

Індивідуально увиразненими й диференційними для епістолярного мов- ления П. Косача можна беззастережно вважати також ті апелювативи, до складу яких входить епітет *мила* (рідко — 5 актуалізацій) й *милая* (дуже часто — 121 раз), здебільшого в поєднанні з антропонімним найменуванням дружини: *Олеся, Олесичка-ясочка, Олесичка, Оличка, Оличка-ластівочка, Оля, Люня, Олюняточко, Олесичка, Олюня, Олю, Люничка, Люсичка*, один раз — із но- мінацією *дружина* (ПЛК : 561), а також *моя мила* (2) (ПЛК : 272, 354), *моя милая* (3) (ПЛК : 269, 288, 378). Епітет *миленькая* вжито лише один раз: *ми- ленькая Люся* (ПЛК : 263). Регулятивним варто вважати використання цьо- го означення в поєднанні з іменем адресатки: *милая + Оличка-ластівочка, обожаемая Олеся, Люня, Олеся, Олюня, чудная Олесичка, Оля*. Найчастіше використано апелюватив *милая Оля* (63 рази) / *милая Олю* (тричі), *моя милая Оля* (один раз), *мила Оля* (1), а тому власне ці варіанти звертань можна ква- ліфікувати як індивідуально окреслені та стилістично марковані для їхнього подружнього спілкування. До речі, саме це звертання (*милая Оля*) вжито і в останньому збереженому листі Петра Антоновича, датованому 15 (2) травня 1908 року з Колодяжного.

Очевидно, використання цих етикетних висловів не випадкове й слугує відображенням реального повсякденного мовлення П. А. Косача з огляду на

спонтанність, а отже, й нескоригованість заздалегідь епістолярної комунікації адресанта.

Принагідно зауважимо: цю оцінку лексему містять також його звертання в листах до доньок — Лесі, Лілі, Оксани й опосередковані згадки внучки «Евички», доньки сина Михайла, який, до речі, також послідовно використовував саме цей епітет в епістолярній комунікації з бабусею та мамою, пор. : «*Милая Бабушка*, не сердітесь, що я так довго не писав, бо я все то туди, то сюди побіжу, то й через те не писав» ([Луцьк] 2 *Августа 1879 года*) [Косач] (5 фіксацій таких звертань у його збереженій епістолярній спадщині); «*Милая Мама!* Був я у Старицької і вона мене зустріла такою радісною звісткою: приїжджають її дівчата, і сам Стар[ицький] до Києва на цілий піст і оце будуть міститись у неї та ще на деякій квартирі» (16 Февр[аля] 1889 г. Київ) (35 фіксацій цього апелятива).

До речі, в листовному спілкуванні з мамою, Єлизаветою Іванівною, і Петро Антонович, і Ольга Петрівна використовували також однотипне звертання з цією ж оцінною лексемою, пор.: «*Милая маменька!* Посылаю Вам карточку своей любочки, гарненької Тамари. Она очень похожа — только волосы у нее гораздо темнее, чем на карточке. Когда снималась Тамара, ей было всего 4 месяца с половиною. Такая крошечка и так прекрасно вышла! Напишите, чи понравилась Вам Тамара» [Леся Українка. Документи : 18] (Ольга Петрівна) і «Миша приехал к нам вот уже несколько дней и мы собрались писать к Вам, *милая Маменька!*» (28 июня 1874 Новоградвол[ынский]) (7 разів в усіх збережених кореспонденціях до тещі). Крім того, зять уживав і варіант апелятива, конкретизований іменем і по батькові адресатки: *милая Маменька Елизавета Ивановна* (10 разів) / *Милая Маменька Лизавета Ивановна!* (двічі).

Епітет *милая* переважає у комунікації Єлизавети Іванівни і її внуків: «*Милая бабушка* поздравляю васъ зъ праздникомъ и дякую вамъ за подарки» — Леся (ЛЮ-1 : 40) (загалом — 41 раз), *Милая Бабушка!* — Оксана (Київ 26 декабря 1894 г.). Леся Українка також часто послуговувалася епітетом *милая* у спілкуванні і з сестрами, найчастіше з Ольгою та Ізидорою: *Милая Лілія!* *Моя милая Лілія!* *Милая моя Лілія!* *Милая Лілеснька!* *Милая Лілея!* *любая, милая, золотая Лілія!* *Милая Гусінько!* А отже, беззастережно можна стверджувати: саме це емотивне означення — регулятивне не тільки для епістолярної комунікації Петра Антоновича, а й для всієї родини Косачів.

До речі, на одній з нещодавніх наукових конференцій розгорнулася дискусія щодо мовного статусу звертань з компонентом *милая* в епістолярних діалогах Михайла Косача з мамою. Думки дискутантів не були однотайними. Подібні сумніви виникатимуть і щодо їхнього використання в листах інших комунікантів цієї родини, зокрема Петра Антоновича. Однак, зважаючи на варіантність таких оцінних лексем *милая* / *мила* в його ідіолекті, правомірніше все ж таки надати перевагу твердженням щодо їхнього українськомовного статусу як достовірним (передусім із огляду на відсутність другого варіанта в російській мові).

Щоправда, саме звертання з такими оцінними епітетами викликали, ймовірно, іноді несприйняття й несхвалення адресатки (як недовіра щодо правдивості справжніх почуттів чоловіка, тобто реальності чуття, відтвореного словом?), що й мотивувало появу своєрідного виправдального коментаря адресанта:

«Утром сегодня мне принесли твое письмо от 15, а к вечеру от 16-го. На первое у меня было расположение отвечать шутливо, а по двум вижу необходимость говорить сурьезно и по ширости. / *Если я тебя называю "милая"*, то это так и есть. И вот видит Бог, милая Люсичка, у меня, когда ты собралась в Колодяжно, было одно желание, чтобы там тебе было лучше, возможно удобнее» (ПЛК : 356).

Імпліцитно семантика перестороги / небажання порушити симетричність комунікації присутня, очевидно, також в одному з листів, що містить графічний маркер такого звертання: «Не сомневаясь в ответе, я уже начал письмо тебе, "милая Оля", как принесли телеграмму» (ПЛК : 322).

Принагідно нагадаємо, що подібний коментар-пояснення щодо сумнівів матері в правомірності / умотивованості (щирості?) Лесиноного звертання «*любая мамочко*» фіксуємо в листі до неї з Києва (15 (27).XII.1893): «Люба мамочко! / *Хоч ти іронізуєш над сим виразом в наших листах*, але я скажу тобі, що пишу його завжди од щирого серця а не для лицемірства та облесливости» (ЛУ-1 : 241).

Мабуть, такі аргументи не завжди були переконливими для Ольги Петрівни, що й спонукало появу іронічних тональностей вже у сприйнятті Петра Антоновича семантично подібних звертань, адресованих йому дружиною, пор. : «Як зараз получивши листа не одпишеш, то вже певне задавниш. "Милый друг" хтів одповідати тобі скоро, та не зараз написав и прошло 1½ неділі» (ПЛК : 381).

Уживання й деяких інших чоловікових звертань, очевидно, викликало несприйняття Ольги Петрівни, що спричиняло навіть заборони щодо їхнього подальшого використання, як дізнаємося з листа 6 листопада 1900 року:

«Твое письмо "с накладной" произвело на меня самое тягостное впечатление. *Если я не знаю могу ли называть тебя так, как хочу и звал прежде, то тому виной твое запрещение*; шутки я себе не позволял и нахожусь не в таком состоянии, чтобы про них дбал; а что до "отгораживаний" тебя от нас, и "веселой болтовни", — то все это тебе показалось и совершенно не верно. Писал я как писалось и в одном, и во втором письме, да как писалось, думал, что этим делаю тебе хорошо, и не вызываю нервности. Считается на бумаге ужасно тяжело и я не могу отвечать за всякое слово сказанное 7 октября; ты это знаешь» (ПЛК : 338).

Позиційну актуалізацію початкових апелятивних одиниць у листах Петра Косача можна вважати також особливою ідіостильовою ознакою. Ідеться про їхню нечастотну фіксацію в абсолютному початку епістолярного тексту й факультативне позиційне виокремлення. Здебільшого початкове звертання в листах П. А. Косача вбудоване в перше / друге речення (і не обов'язково на їх початку). Завдяки цьому епістолярне спілкування подружжя набуває невимушеності, створює враження співприсутності адресатки (майже реальної, а не гіпотетичної) й безпосередності комунікування, нейтралізуючи і зменшуючи його просторово-часові межові параметри.

Привертає увагу, що в одному з листів Ольги Петрівни до Петра Антоновича вжито також звертання *дружино* з експлікацією своєрідного кваліфікативного означення *вірная*, яке на противагу стереотипному позитивному стилістичному маркуванню позначене семантичними трансформаціями, що відображають стан сумніву (можливої жартівливої тональності?) адресантки в подружній вірності чоловіка: «Ну, оце, дружино моя, (в сей момент вірная?), пишу тобі уже настоящий дрібний лист» (ПЛК : 363).

У листах до чоловіка Ольга Петрівна, як уже зазначалося, здебільшого не використовувала не лише початкових, а і внутрішньотекстових звертань. В усіх збережених листах фіксуємо лише одне початкове звертання: «*Милый друг Петро!*» (ПЛК : 298).

А отже, система звертальних одиниць, актуалізована в листах Петра Косача до дружини, відтворює в основному типові для епістолярного (і повсякденного) спілкування українських закоханих / подружжя найменування, найпоширенішими з яких виявилися етикетні конструкції з антропонімним компонентом. Адресант використовував не лише узвичаєні демінутиви, похідні від імені дружини, а й нерідко створював оказіональні найменування, як-от: *Люня, Люнечка, Олюнятко, Олюсятко* тощо, що стверджує не лише спільність стильових доміант епістолярного спілкування Косачів, а й активну комунікативну роль Петра Антоновича в творенні родинної метамови.

Значною мірою увиразнює також епістолярний ідіолект реєстр найменувань, доміантних і узвичаєних для мовлення подружжя, зокрема ті апелювативні моделі, основу яких становлять традиційні номінативи *зіронька, ясочка, сонце, голубка / голубочка*, проєктовані, безперечно, на комунікативну поведінку українців. Важливо, що навіть їх правопис здебільшого українськомовний у майже суцільно суржиломовному вимірі його епістолярних текстів. Систему звертальних одиниць Петра Косача вирізняють численні епітетні одиниці, що властиво мають стереотипний вияв у подружньому листуванні з виразним переважанням означення *милая* (варіант *мила* трапляється рідко). Диференційними ознаками його мовноетикетної поведінки можна вважати також позиційні характеристики звертань, частотне використання апозитивів і виразну умотивованість вибору індивідуально окреслених апелювативів, підтвердженням чого слугують коментарі адресанта щодо деяких із них. Крім того, наявність / відсутність звертань у подружньому листуванні Косачів виступає особливим маркером міжособистісних узаємин комунікантів.

ЛІТЕРАТУРА

- Богдан С. Родинне спілкування Косачів: етикетні стереотипи в епістолярних текстах. *Леся Українка і сучасність*: зб. наук. праць. Луцьк, 2006. Т. 3. С. 46–61.
- Богдан С. Оказіональні найменування номінативного поля дитина в епістолярних текстах Лесі Українки. *Лінгвостиліст. студії*. Луцьк, 2015. Вип. 3. С. 6–36.
- Богдан С. Епістолярний ідіолект Лесі Українки в інтер'єрі родинної комунікації: уліта. *Лінгвостиліст. студії*. Луцьк, 2020. Вип. 13. С. 12–30.
- Забужко О. Як рубали вишневий сад, або довга дорога з Бад-Емса. Київ : Видавн. дім «Комора», 2021. 96 с.
- Косач М. Твори. Переклади. Листи. Записи кобзарських дум / упоряд., біогр., комент. та прим. Л. Мірошніченко. Київ : Видавн. дім «Комора», 2018. 592 с.
- Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості Лесі Українки. Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. 928 с.
- Кочерга С. «Милая мама...»: емпативна інтерпретація епістолярного образу Олени Пчілки. *Слово і Час*. 2019. № 10. С. 37–43.
- Коцюбинська М. «Зафіксоване і нетлінне» : Роздуми про епістолярну творчість. Київ : Дух і Літера. Харків. правозахисна група, 2001. 299 с.
- Коцюбинська М. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість. Київ : Дух і Літера, 2009. 584 с.
- Українка Л. Документи і матеріали 1871–1970. Київ : Наук. думка, 1971. 488 с.
- Листи Петра Косача до Єлизавети Іванівни Драгоманової / вступ. ст., підгот. тексту та комент. А. Шацької. *Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія*. Київ : К. І. С., 2020. Т. 15. С. 41–166.

- «Листи так довго йдуть...»: знадоби архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі / упоряд., передм. та прим. С. Кочерги. Київ : Просвіта, 2003. 308 с.
- Мірошніченко Л. Леся Українка. Життя і тексти. Київ: Смолоскип, 2011. 264 с.
- Подружнє листування Косачів / вступ. ст., підгот. тексту та комент. А. Шацької. *Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія*. Київ, 2019. Т. 13 / 14. С. 260–472.
- Святовець В. Ф. Епістолярна спадщина Лесі Українки. Київ: Вища шк., 1981. 184 с.

ДЖЕРЕЛА

- Грінч. Словник української мови : у 4 т. / упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. Київ : Наук. думка, 1996. Т. 1. 500 с.
- ЛУ–1 Українка Леся. Листи: 1876–1897 / упоряд. В. А. Прокіп (Савчук), передм. В. П. Агеевої. Київ : Видавн. дім «Комора», 2016. 512 с.
- ЛУ–2 Українка Леся. Листи: 1898–1902 / упоряд. В. А. Прокіп (Савчук). Київ : Видавн. дім «Комора», 2017. 544 с.
- ЛУ–3 Українка Леся. Листи: 1903–1913 / упоряд. В. А. Прокіп (Савчук). Київ : Видавн. дім «Комора», 2018. 736 с.
- ПЛК Подружнє листування Косачів / вступ. ст., підгот. тексту та комент. А. Шацької. *Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія*. Київ, 2019. Т. 13 / 14. С. 260–472.
- СУМ Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970. Т. 1. 799 с.

REFERENCES

- Bohdan S. (2006). Rodynne spilkuvannia Kosachiv: etyketni stereotypy v epistoliarnykh tekstakh. *Lesia Ukrainka i suchasnist: zbirnyk naukovykh prats*. Lutsk. Vol. 3, 46–61. [In Ukrainian].
- Bohdan S. (2015). Okazionalni naimenuvannia nominatyvnoho polia dytyna v epistoliarnykh tekstakh Lesi Ukrainky. *Linhvostylistychni studii*, (3), 6–36. [In Ukrainian].
- Bohdan S. (2020). Epistoliarnyi idiolekt Lesi Ukrainky v interieri rodynnoi komunikatsii: ulita. *Linhvostylistychni studii*, (13), 12–30. [In Ukrainian].
- Zabuzhko O. (2021). Yak rubaly vyshnevyy sad, abo dovha doroha z Bad-Emsa. Kyiv: Vydavnychi dim «Komora». [In Ukrainian].
- Kosach M. (2018). Tvory. Pereklady. Lysty. Zapyssy kobzarskykh dum. L. Mirosnychenko (Ed.). Kyiv: Vydavnychi dim «Komora». [In Ukrainian].
- Kosach-Kryvnyiuk O. (2006). Lesia Ukrainka. Khronolohiia zhyttia i tvorchosty. Lutsk: Volynska oblasna drukarnia. [In Ukrainian].
- Kocherga S. (2019). «Mylaia mama...»: empatyvna interpretatsiia epistoliarnoho obrazu Oleny Pchilky. *Slovo i Chas*, (10), 37–43. [In Ukrainian].
- Kotsiubynska M. (2001). Zafiksovane i netlinne. Rozdumy pro epistoliarnu tvorchist. Kyiv: Dukh i litera. [In Ukrainian].
- Kotsiubynska M. (2009). Lysty i liudy. Rozdumy pro epistoliarnu tvorchist. Kyiv: Dukh i litera. [In Ukrainian].
- Ukrainka L. (1971). Dokumenty i materialy 1871–1970. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Lysty Petra Kosacha do Yelyzavety Ivanivny Drahomanovoi. (2020). *Spadshchyna. Literaturne dzhereloznavstvo. Tekstolohiia*. A. Shatska (Ed.). Kyiv: K. I. S. Vol. 15. P. 41–166. [In Ukrainian].
- «Lysty tak dovho ydut...»: znadoby arkhivu Lesi Ukrainky v Slovianskii bibliotetsi u Prazi. (2003). S. Kocherha (Ed.). Kyiv: Prosvita. [In Ukrainian].
- Mirosnychenko L. (2011). Lesia Ukrainka. Zhyttia i teksty. Kyiv: Smoloskyp. [In Ukrainian].
- Podruzhnie lystuvannia Kosachiv. *Spadshchyna. Literaturne dzhereloznavstvo. Tekstolohiia*. A. Shatska (Ed.). Kyiv: K. I. S. Vol. 13 / 14, 260–472. [In Ukrainian].
- Sviatovets V. F. (1981). Epistoliarna spadshchyna Lesi Ukrainky. Kyiv: Vyshcha shkola. [In Ukrainian].

SOURCES

- Hrinch. Slovnyk ukrainskoi movy: in 4 vols. B. D. Hrinchenko (Ed.). Vol. 1. Kyiv, 1996. [In Ukrainian].
- LU-1 Ukrainka Lesia. (2016). Lysty: 1876–1897. V. A. Prokip (Savchuk) (Ed.). Kyiv: Komora. [In Ukrainian].
- LU-2 Ukrainka Lesia. (2017). Lysty: 1898–1902. V. A. Prokip (Savchuk) (Ed.). Kyiv: Komora. [In Ukrainian].
- LU-3 Ukrainka Lesia. (2018). Lysty: 1903–1913. V. A. Prokip (Savchuk) (Ed.). Kyiv: Komora. [In Ukrainian].
- PLK Podruzhnie lystuvannia Kosachiv. *Spadshchyna. Literaturne dzhereloznavstvo. Tekstolohiia*. A. Shatska (Ed.). Kyiv: K. I. S., (13 / 14), 260–472. [In Ukrainian].
- SUM 11 Slovnyk ukrainskoi movy: in 11 vols. I. K. Bilodid etc. (Ed.). Vol. 1. Kyiv: Naukova dumka, 1970. [In Ukrainian].

S. K. BOHDAN

Lesya Ukrainka Volyn National University

Lutsk, Ukraine

E-mail: bohdan.svitlana@vnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-4831-2770>

PETRO KOSACH'S LINGUISTIC ETIQUETTE OF EPISTOLARY COMMUNICATION WITH HIS WIFE: ADDRESSING FORMS

The article elucidates the dominant features of the language etiquette of Petro Kosach and the style peculiarities of his marital correspondence. The study has identified the factors that probably influenced the formation of Petro Antonovych's linguistic personality and determined the 'surzhyk' language status of his epistolary communication with his wife and other family members. The lexical-semantic and functional word-forming parameters of the basic register of lexemes revealed in epistolary texts are analyzed in the article. The focus is on those, which perform an appellative function. The most productive among them appeared to be one-component anthroponymic names and those based on the addressee's first name (Olha Petrivna Drahomanova-Kosach) and its variants (*Olia*, *Olesia*, *Oliunia*). They are quite often combined with epithets-intimacies typical for this type of communication (most frequent – *mylaia/myla* [sweetheart]).

The research has revealed in the letters a frequent use of address-nominations, traditional for Ukrainian folk songs and poetic speech and which are used as supporting elements of addressing his wife: *holubonka*, *holubochka*, *zore*, *ziron'ka*, *zozuliatko*, *lasochka*, *lastivochka*, *serden'ko*, *serdeniatko*.

The author analyzes semantic and stylistic features of individually-expressed addresses that are singled out in a separate group, like *Oliusiatio*, *Oliuniatio* (*Liuniatio*, *Liunia*), *Oliuniatochko*, and others. They significantly expand the register of variants of anthroponymic units of the Kosaches' family meta-language and undoubtedly affirm the active role of Petro Antonovych in its creation. The study clarifies the preconditions that led to their appearance, explains the motivation of the choice of an individual address style, the reaction to it, and evaluates the reflections of both communicators.

The key finding of the study argues that the absence of addressing units in the letters of the couple or the presence of comments or graphic markers concerning each other serves as a kind of marker of some problems/misunderstandings in their interpersonal relationships and changes in an emotional state.

Keywords: epistolary communication, linguistic personality, language etiquette, addressing style.

Дата надходження до редакції — 19.02.2022

Дата затвердження редакцією — 13.04.2022